

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки, фізичної культури та управління освітою Донецького національного університету імені Василя Стуса, Стрельнікова Віктора Юрійовича на дисертаційну роботу та автореферат Пугача Сергія Сергійовича «Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Європейська інтеграція, яка полягає у подальшому розширенні Європейського Союзу, ліквідації митних кордонів, посиленні співпраці між його країнами-членами, гармонізації міждержавного законодавства, призвела до підвищення мобільності європейських громадян. Потреба європейського ринку праці у зрозумілих на міжнародному рівні кваліфікаціях потребує видачі універсальних дипломів про освіту та стандартизації освітніх послуг. Тому основною метою Болонських реформ була проголошена гармонізація освітніх ресурсів європейських країн, завдяки створенню загальноєвропейських стандартів, прозорих кваліфікацій і, відповідно, єдиного соціально-економічного простору.

Участь у Болонському процесі зобов'язує гармонізувати українську освітню систему з освітніми системами інших країн-учасниць Європейського Союзу. Якщо у системі освіти європейських країн запровадження компетентнісного підходу відбувається еволюційно в останні чотири десятиліття, то його використання в Україні потребує кардинального перегляду всієї освітньої системи, зокрема при підготовці фахівців економічного профілю. Адже, відповідно до Концепції розвитку економічної освіти в Україні, метою університетської економічної освіти є підготовки всебічно розвиненого економіста з широким науковим світоглядом і здатністю до самореалізації як економічно активного члена суспільства.

Водночас зауважимо, що теоретичне обґрунтування застосування компетентнісного підходу у національній вищій освіті не завершено, тому й не визначено відповідний «вимогам сучасності» нормативний набір ключових компетенцій. Тому, на думку багатьох вчених, зокрема О. Євсюкової, І. Медведєвої, Т. Шамової та інших, до базових (ключових) компетенцій майбутніх фахівців гуманітарних професій відносяться правова, інформаційна, комунікативна та інші. Крім того, відмінність у формуванні правової компетентності майбутніх економістів в Україні та у економічно розвинених країнах полягає в тому, що в них питанням правового виховання приділяється

значна увага ще в процесі отримання середньої освіти.

На підставі вивчення дисертації та автореферату Пугача Сергія Сергійовича, а також опублікованих автором праць з результатами науково-дослідної роботи визначено, що в його дисертаційному дослідженні розглядається актуальна проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Відзначимо, що актуальність дослідження Пугача Сергія Сергійовича підсилюється низкою суперечностей, які чітко окреслені в дисертації та авторефераті. Це суперечності, зокрема, теоретичного характеру між:

- адаптацією законодавства України до європейських вимог, що передбачає суттєві зміни в усіх сферах суспільного життя, та традиційними підходами до навчання майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, які вже не відповідають сучасним вимогам;

- потребою в підготовці та перепідготовці майбутніх фахівців з обліку і оподаткування різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і неузгодженістю навчальних планів і програм дисциплін, у яких недостатньо враховані запити роботодавця до компетентності фахівців;

- потребою на ринку праці фахівців з обліку і оподаткування, здатних до розв'язання правових питань в процесі професійної діяльності, прогнозування наслідків прийнятих рішень та недостатньою розробленістю в педагогіці вищої школи сучасних педагогічних технологій формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Виявлено також суперечності методичного характеру між:

- постійним розвитком економічної галузі у зв'язку з глобалізацією, оновленням правової бази її функціонування та дещо застарілим змістом дисциплін професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування;

- сучасними вимогами до процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти та фактичною педагогічною майстерністю викладацького складу і впровадженням інноваційних технологій;

- наявною необхідністю поєднання фахівцями з обліку і оподаткування теоретичних знань, умінь і навичок, одержаних у процесі навчання та вмінням їх використовувати під час прийняття рішень в професійній діяльності, зумовлених недосконалістю сучасних навчально-методичних розробок у зазначеному ракурсі.

У дисертації обґрунтовано, що розв'язання зазначених суперечностей передбачає дієве вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування за рахунок формування правової компетентності у системі неперервної освіти, що досі не знайшло достатнього осмислення й узагальнення в сучасній педагогіці. Автор розглядає формування правової компетентності в системі неперервної освіти в процесі фахової підготовки фахівців з обліку і

оподаткування як науково-педагогічну проблему.

Актуальність дисертації підкреслюється тим, що вона виконана за результатами досліджень за проектом «Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України», мета якого полягає у формуванні академічної доброчесності у майбутніх фахівців, які під час навчання чи досліджень мають керуватися принципами чесної праці та навчання як підґрунтя отримання якісної освіти та успішної професійної кар'єри, а також за планом наукових досліджень кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету з виконання науково-дослідної роботи № 20-K8 «Теоретичні та методичні засади формування компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти».

Метою здійсненого дослідження є обґрунтування, розроблення й експериментальна перевірка теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; об'єктом дослідження – підготовка майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, а предметом дослідження є теоретичні засади та методичне забезпечення формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Проаналізувавши основний зміст дисертації, можна стверджувати, що дисертантом правильно обрані об'єкт, предмет, мета дослідження, що дозволило коректно та чітко визначити основні завдання дослідження та виконати їх у повному обсязі, про що свідчать отримані результати, сформульовані висновки та рекомендації, які опубліковані в 42 наукових публікаціях за темою дисертації, з яких 39 – одноосібні. Основні наукові результати дисертації висвітлено в 24 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з них: 2 монографії, 17 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 статті в наукових періодичних виданнях інших держав, 1 навчальний посібник. Окрім того, видано 2 монографії, 14 статей і тез у журналах і збірниках наукових праць, 2 методичні вказівки, 18 наукових праць.

Дисертаційна робота Пугача Сергія Сергійовича докладно й доказово розкриває вихідні науково-теоретичні положення та методологічні підходи до проблеми дослідження, що визначають позицію автора.

У першому розділі – «Формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування як наукова проблема» – дисертантом на основі ґрунтовного аналізу вітчизняної та закордонної науково-методичної та психолого-педагогічної літератури виокремлено та охарактеризовано теоретичні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; уточнено провідні терміни дослідження – «правова

компетентність», «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування», «формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування», «модель формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування»; зокрема визначено, що «правова компетентність» – це здатність використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом, а правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування – це система правових знань, практичних вмінь, навичок, досвіду, що дозволяють працівникам орієнтуватись у нормативно-правовому полі в процесі фахової діяльності, знаходити юридично доцільні рішення, мислити правовими категоріями під час виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, що виникають у процесі функціонування організації у ринкових умовах.

Погоджуємося з думкою дисертанта, що однією з основних складових професійної компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування є правова компетентність, оскільки вони повинні мати ґрунтовні правові знання в сфері своєї фахової діяльності, завжди розуміти конкретну відповідальність за прийняття неправомірних рішень. Крім того, останні зміни в законодавстві України розширюють можливості людей щодо самостійної участі в адміністративних, конституційних, господарських правових відносинах, тому зростає значення правової компетентності як складової професійної компетентності фахівця-економіста в системі адаптації української економіки до світової.

У **другому розділі** – «Теоретико-методологічні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування» – проаналізовано закордонний досвід формування правової компетентності фахівців-економістів, розглянуто методологічні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, визначено дидактичні принципи формування правової компетентності, мету, зміст і структуру правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в освітньому процесі ЗВО економічного профілю.

У розділі проаналізовано особливості набуття правових знань в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування за кордоном, з метою запровадження позитивного досвіду розвинених країн у вітчизняних закладах вищої освіти. Фахівців, які займаються обліком і оподаткуванням на підприємствах, навчають за кордоном за напрямом «Економіка» з незначною градацією за спеціальностями. Найбільш ефективними програмами професійної підготовки економістів вважають ті, що створені в Австрії, Великій Британії, Італії, Канаді, країнах Скандинавії, Німеччині, США та Франції.

Дослідження здійснювалося автором на основі основних принципів дидактики вищої школи, які потрібні для формування правової компетентності

майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, а саме: зв'язку теорії з практикою, науковості, системності та послідовності, свідомості та активності в навчанні, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок, індивідуального підходу та виховного характеру навчання.

У **третьому розділі** – «Концепція формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти» – запропоновано авторську концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; визначено критерії, показники та рівні сформованості правової компетентності майбутніх фахівців, теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Ураховуючи результати аналізу наукових праць, власного досвіду та пілотного педагогічного експерименту, шляхом відбору доцільних компонентів і зведення їхньої кількості до необхідного та достатнього мінімуму, побудовано концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у закладах вищої освіти та конкретизовано завдання щодо досягнення поставленої мети: визначення методологічних підходів і педагогічних умов формування правової компетентності в закладах вищої освіти, уточнення комплексу загальних і спеціальних правових знань, що потрібні в професійній діяльності фахівців з обліку і оподаткування та їх внесення в програму фахової підготовки, визначення засобів формування мотивації студентів до професійного вдосконалення в процесі фахової діяльності.

У **четвертому розділі** – «Формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти» – розроблено навчальну технологію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, теоретично обґрунтовано та розроблено чотири окремих і водночас взаємозв'язаних і взаємозалежних структурних моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на різних етапах її формування у системі неперервної освіти: у закладах загальної середньої освіти, для освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр», під час одержання другої вищої освіти.

У **п'ятому розділі** – «Експериментальна перевірка ефективності запропонованих теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти» – висвітлено зміст, програму проведення та основні етапи експериментального дослідження; представлено програму діагностики

сформованості правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування; інтерпретовано результати одержаних даних методами математичної статистики.

Процес формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування досліджувався в процесі педагогічного експерименту, що складався з трьох взаємопов'язаних етапів (констатувальний, формувальний, коригувальний). Оскільки педагогічний експеримент проводився з метою перевірки системи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, то він був проведений на чотирьох рівнях. На першому рівні перевірялася можливість і необхідність формування правової компетентності учнів старшої школи в класах економічного спрямування, на другому – на етапі одержання майбутніми фахівцями з обліку і оподаткування ступеня бакалавра, на третьому – ступеня магістра, а на четвертому – в умовах одержання фахівцями післядипломної освіти (підвищення кваліфікації). До участі в експериментальних дослідженнях були залучені вчителі закладів загальної середньої освіти, викладачі, аспіранти та студенти, які були визнані кращими на констатувальному етапі експерименту.

На формувальному етапі експерименту було відзначено позитивну динаміку в формуванні правової компетентності респондентів (значно зросла кількість слухачів з високим та середнім рівнями правової компетентності). Для того, щоб переконатися в суттєвості та достовірності змін у рівнях правової компетентності досліджуваних, що відбулися в експериментальних групах, були використані методи математичної статистики та комп'ютерної обробки даних (критерії Спірмена та Стюдента та кутове перетворення Фішера).

За результатами педагогічного експерименту щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в реальних умовах навчального процесу було підтверджено в цілому сформульовану гіпотезу щодо ефективності розроблених і впроваджених в освітній процес теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. На коригувальному етапі підсумовано, інтерпретовано, систематизовано експериментальні дані формувального етапу, здійснено відповідні корективи в навчальну технологію та визначено прогностичні напрями подальших досліджень.

Проведене дослідження не вичерпує всіх завдань формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Подальші дослідження доцільно спрямувати на уточнення педагогічних умов формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування в загальноосвітніх навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. Результати проведеного дослідження можуть бути застосовані для розроблення навчальних технологій викладання правових дисциплін професійної

підготовки фахівців з обліку і оподаткування в коледжах, закладах вищої та післядипломної освіти.

Таким чином, у загальному відзначимо високий науковий і методичний рівень дослідження Пугача Сергія Сергійовича.

Робота заслуговує позитивної оцінки та має логічність викладу змісту дослідження, його завершеність у цілому, ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Результати проведеного дослідження дають підставу вважати, що визначені завдання автором виконано. Наведені в дисертації загальні висновки є достатньо чіткими, конкретними та переконливими. Матеріали дисертації викладені логічним науковим стилем, оформлені у відповідності до вимог стандартів. При підготовці дослідження використано 453 джерела, з них 51 – іноземними мовами (крім російських).

Представлена Пугачем Сергієм Сергійовичем дисертація є завершеним, самостійним і оригінальним дослідженням, результати якого мають певну теоретичну значущість та практичну цінність.

Текст автореферату загалом ідентичний змісту дисертації.

Попри значний позитив роботи, віддаючи належне рівню її ґрунтовності, вважаємо за необхідне вказати на деякі міркування, які виникли в процесі рецензування роботи і потребують пояснень:

1. Автором розроблено чотири подібні взаємопов'язані компонентні моделі розвитку правової компетентності учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі здобуття другої вищої освіти та структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, що визначають зміст підготовки фахівців-економістів у системі неперервної освіти. У чому полягає необхідність їх розробки та представлення в основному тексті дисертаційної роботи?

2. Не зовсім зрозуміла необхідність залучення до експерименту учнів з класів економічного спрямування, якщо здобувач досліджує процес формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

3. Здобувачем зазначено, що дослідно-експериментальною діяльністю було охоплено 1021 респондента та 62 науково-педагогічних працівників та аспірантів. Для порівняння результатів експериментальних та контрольних груп щодо наявності статистично значущих відмінностей у рівнях сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування використовувалися критерії Спірмена та Стюдента та кутове перетворення Фішера). Але в процесі досліджень автором не завжди доводиться статистична однорідність вибірки.

4. Недостатньо розкрито вплив сучасних інформаційних і комунікаційних технологій на формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і

оподаткування.

5. Автор зазначає, що наявною є проблема відсутності чітких алгоритмів формування ключових компетентностей у підготовці майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. Але при цьому не наводить визначення цього поняття і не вказує, які компетентності належать до ключових.

6. Недостатньою мірою висвітлено аспекти формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування під час проходження ними навчальної та виробничої практик.

Проте зазначені зауваження носять дискусійний характер і не знижують високої теоретичної і практичної цінності проведеного дослідження. Автор виявив себе як компетентний дослідник, який володіє надбанням психолого-педагогічної науки, вміло здійснює аналіз наукових джерел, робить логічні висновки.

Загальний висновок. Дисертація «Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти» є завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, редакція від 06.09.2016, підстава – 567-2016-п; щодо робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, а її автор – Пугач Сергій Сергійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, фізичної
культури та управління освітою
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

В. Ю. Стрельников

